

HET TIMPE-ORGEL IN DE NIEUWE KERK TE GRONINGEN

PETER VAN DIJK

Op vrijdagmiddag 15 juni 2018 werd het Timpe-orgel van de Nieuwe Kerk te Groningen na een deelrestauratie door Mense Ruiter Orgelmakers (Ten Post) weer in gebruik genomen. Het werd daarbij bespeeld door Peter van Dijk en Wim Diepenhorst, die respectievelijk als adviseur en als specialist Klinkende Monumenten van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) bij het project waren betrokken. De ingebruikneming werd 's avonds gevolgd door een orgelmarathon, verzorgd door een negental Groninger organisten, waaronder uiteraard de beide titularissen, Jelte Hulzebos en Stef Tuinstra. De restauratie betrof de tweede en laatste fase van een algeheel herstel.

Adviseur Peter van Dijk beschrijft in dit artikel de geschiedenis en recente restauratie van het instrument. Cees van der Poel en Sietze de Vries bezochten het instrument en geven hun bevindingen in een 'klankimpressie' (blz. 34) [redactie]

HET KERKGEBOUW, ZONDER EEN ORGEL

De Nieuwe- of Noorderkerk te Groningen werd, in opdracht van het stadsbestuur, gebouwd in de jaren 1660 tot 1664, naar een ontwerp van de bouwmeester Coenraedt Roeleffs (?-1670). Deze nam daartoe de in 1620-1623 gebouwde Noorderkerk te Amsterdam als voorbeeld. Beide kerken hebben een grondplan in de vorm van een Grieks kruis, waarbij de armen verbonden zijn door dienstruimtes. In deze vier dienstruimtes – waarvan er in de Nieuwe Kerk drie oorspronkelijk waren ingericht als woningen – bevinden zich ook de ingangen naar de kerkzaal.

Bij de ingebruikneming van de kerk in 1664 – tot begin achttiende eeuw werden nog interieurdelen toegevoegd – was er geen orgel aanwezig. Vond het stadsbestuur een orgel niet noodzakelijk? Tegen die veronderstelling pleit dat in de tweede helft van de zeventiende eeuw de Der Aa-kerk en de Broerkerk grote nieuwe orgels kregen en aan de overige instrumenten (Martinikerk, Pelster- en Pepergasthuiskerk) omvangrijke werkzaamheden werden uitgevoerd. Was er dan niet genoeg geld voor een orgel in de Nieuwe Kerk? Voor de bouw van de kerk was in 1660 80.000 gulden gereserveerd (waarvan 20.000 gulden door de provincie was toegezegd!), de kosten bleken uiteindelijk bijna 171.000 gulden te bedragen. Geldgebrek lijkt daarom de reden voor het niet aanschaffen van een orgel. Daarbij moet wel worden aangetekend dat er ook in de anderhalve eeuw na de ingebruikneming geen aanstalten werden gemaakt om een orgel te verwerven. Dat geldt trouwens ook voor de Der Aa-kerk, die toen in 1710 het in 1697 voltooide majestueuze Arp Schnitger-orgel door instorting van de kerktoren verwoest werd, tot 1815 verstoken bleef van een orgel. Daarentegen werden in de achttiende eeuw de instrumenten in de Martinikerk, de Pelster- en de Pepergasthuiskerk substantieel uitgebreid.

VOORSPEL

Na de Franse Tijd werden de kale plekken in het protestantse deel van de Groninger orgeltuin alsnog ingevuld. In 1815 kreeg de Der Aa-kerk weer een orgel, afkomstig uit de Broerkerk. Het was in 1702 gebouwd door Arp Schnitger, met gebruik van veel zeventiende-eeuws

De Nieuwe Kerk te Groningen op een tekening van C.A.A. Last uit 1834. Collectie Rijksmuseum Amsterdam

Cartouche boven de claviatuur

pijpwerk. Toen bovendien de orgelmaker N.A. Lohman in 1816 de opdracht kreeg voor uitgebreide werkzaamheden aan het Martinikerk-orgel, gingen er in de Nieuwe Kerk serieuze stemmen op 'om te bewerken dat ook de Nieuwe Kerk ... van een orgel werde voorzien'. Echt schot in de orgelzaak komt er pas door een groot legaat van een welgesteld gemeentelid, J.R. Oortsema, dat na diens overlijden in 1826 wordt uitgekeerd. Door een succesvolle financiële actie in de gemeente en royale bijdragen van het overkoepelende bestuur der stadskerken is er dan voldoende geld voor een groot nieuw orgel bijeen en kan in 1828 aan Petrus van Oeckelen de opdracht worden gegeven tot het maken van een frontontwerp en een bestek, 'met overleg van den Heer S.W. Trip'. Petrus van Oeckelen (1792-1878) was op dat moment actief als 'Organist, Klokkensist, Orgel- en Fortepianomaker' en speelde een belangrijke rol in het Groninger muziekleven. Daar was hij bevriend geraakt met de jurist Jonkheer Mr Samuel Wolther Trip (1804-1886), die in een krantenbericht uit 1831 werd getypeerd als een 'kundig liefhebber en gelukkig beoefenaar der toonkunst, wiens ijver en schoone talenten in dat vak niet genoeg kunnen worden geprezen'. Hij was zeer actief in hervormd Groningen.

Het ontwerp van de 'orgelstoel' (het orgelbalkon) werd opgedragen aan Gerrit Kuyper (1785-1865), die van 1820 tot 1860 arrondissements-ijkmeester van de stad Groningen was.